

A föld sorsa és az ember tragédiája a magyar társadalom hátsó udvarán

**Mi lesz veled tanyavilág?
Merre tartasz Magyarország?**

*Teológiai és lelkipásztori hozzászólás
a földtörvény kérdéséhez, és a fenntartható vidékfejlesztés gondolatához*

Úgy szeretnék a magyar föld kérdéséhez, illetve a fenntartható vidékfejlesztés gondolatához hozzászólni, mint a hajdanvolt, szegénységében is életerős tanyavilág gyermeke, aki hála Istennek, hogy ennek a népnek a hitében és kultúrájában nőhetett fel.

De úgy is hozzá kell szólnom a föld és a parasztság kérdéséhez, mint egy életerejében összetört, a maga testi és lelki nyomorúságában vergődő nép lelkipásztora, aki kultúrtörténeti és teológiai összefüggésekben is szeretné megérteni népét, értékelni társadalmát.

A hagyományos szemléletű parasztság gondolkodása, de a bibliai üdvtörténet is, olyan mélyreható társadalomkritikával él, amelyet a civilizált, városi társadalom el sem tud képzelni, még kevésbé elfogadni. Ez az értetlenség azonban ne akadályozza meg azt, hogy egy szó a maga háttér-igazságával a másik oldalról is elhangozzék.

„Szép öcsém, be nagy kár....”

Trianon után országunk egyközpontúvá vált, aminek napjainkban súlyos következményei vannak. Vigyázó szemét ugyanis ez az egy központ is „Párizsra”, tehát „Nyugatra” veti, miközben fogalma sincs arról, hogy mi is történik saját országának és társadalmi életének hátsó udvarán. Csak azok a kérdések és feladatok jelennek meg a társadalmi és politikai életben, amelyeket a nyugati szemlélet érzékeltetni tud. A segélyszolgálatok munkája, az iskolák pedagógiai programjai, a médiumok híryanagái, sőt az egyházak lelkipásztori célkitűzései is a budapesti-nyugati sémák szerint kezelik az országot, és annak egész népét. Pedig a magyar lakosságnak csak 22 %-a él Budapesten. A vidék bajaira csak egy-egy politikus fókuszál, választási fogásként, vagy botrány keltése végett.

Az ország lakosságának azonban 16-18 %-a közvetlenül a mezőgazdasági munkából tartja fenn magát, az összlakosságnak pedig 40 %-a él kistelepüléseken. Nincs konkrét adatom azonban arról, hogy a kisvárosokban, de a nagyobb városokban is, (tehát a másik 40 %-ból) hány ember „parasztizál”: végez mezőgazdasági munkát, ha nem is főállásként.

Magyarország legnagyobb, és egyben legfeltáratlanabb kisebbsége ezért az a „vidéki ember”, aki a társadalmi és kulturális élet hátsó udvarán, paraszti környezetben él, teljességében, vagy csak jövedelem-kiegészítésként, mezőgazdasági munkával keresi kenyerét.

Dr. Jávor András, a Népegészségügyi Programiroda programigazgatója a közelmúltban a népegészségüggyel kapcsolatban következőt nyilatkozta:

„A legújabb kutatások szerint sokkal nagyobb a baj falun, mint akár a városoknak a legszegényebb részein. A falusi lakosság születéskor várható átlagos élettartama lényegesen rövidebb, mint a városlakóké.” Majd így folytatta „Megszakadtak azok a tradicionális kapcsolatok, amelyek évszázadokon keresztül biztosították, az un. józan paraszti észre alapozva, hogyan kell viselkedni bizonyos élethelyzetekben. ... Nagyon magas az alkoholisták száma, nagyon magas a dohányzók száma. ... A fizikai munka ugyan jelen van, ... azonban egyoldalú, nagyon kevés a pihenés, és kimerülnek, elhasználódnak az emberek.” A kollektivizálásig „egy vidéki ember önálló volt, polgár volt, még akkor is, ha a földjén a saját verejtékéből élt, és átalakult egy bérrabszolgává, alkalmazottá.

Parasztságunk élete és gondolkodása a magyar társadalmi, gazdasági és kulturális életben mind a mai napig érthetetlen, problémakörük feltáratlan, lelket ölő sérüléseik pedig feldolgozatlanok. Hazánkban egyébként mindig a parasztsággal fizettettek meg minden gazdasági és társadalmi átalakulást.

Népről van szó!

Megfontolandó, hogy Gandhi, még a XX. században is merte a népet népnek tekinteni, a szó hagyományos, és szellemi-kulturális értelmében. Egy India függetlenségével foglalkozó kongresszuson a következőket mondta: „India 700 ezer falu, nem pedig néhány száz ügyvéd Delhiből és Bombayból. Amíg nem állunk oda magunk is a tűző napon földjeiken verejtékező milliók mellé, a szó igazi értelmében nem képviselhetjük Indiát. És reményünk sincs arra, hogy egy nemzetként szálljunk szembe a britekkel!”

Az ő igazsága számunkra is igazság! Amíg ugyanis nem tárjuk föl mi magunk a tönkrevet, becsapott, összezavarodott gondolkodású parasztságunk elmúlt évszázadát, amíg nem értjük meg testi-lelki nyomorának okait, és nem éljük át kilátástalan küzdelmeinek reménytelenségeit, nincs jogunk képviselni őket. Emberi tisztességgel még beszélünk sem szabad így róluk, hiszen ha a róluk szóló beszéd a fejük fölött zajlik, az már eleve az ő megcsúfoltatásukat jelenti.

Az elmúlt ötven esztendő társadalmi-politikai folyamatai, függetlenül attól, hogy Kelettől, vagy Nyugattól várták-e a megváltást, gondolkodás nélkül fölállozták a vidéki, paraszti, tanyai társadalmat. A helybeli tapasztalatok szerint a magyar parasztság fölállózása már befejezett tény. A kérdés mindössze az, hogy meddig haldoklik?

Ha azonban a globalizálódó, fogyasztói társadalom peremén tengődő parasztságunk valósgtapasztalatát és gondolkodását kultúrtörténeti és teológiai összefüggésben szemléljük, elgondolkodtató eredményre jutunk. E nép még összetörtségében is olyan értékeket hordoz, amelyek nélkül életképtelen lesz a jövő világa, és embertelen lesz a holnap társadalma. Ezért csak olyan országépítésben hihetünk, amely „vigyázó szemeit” saját népe felé fordítja: az ország egészséges arculata érdekében parasztságunkat, és annak természetközeli, örökölt kultúráját, visszahelyezi eredeti méltóságába!

I. Föld, ember és társadalom a parasztság örökölt gondolkodásában, és a bibliai üdvtörténetben

A föld, és a rajta élő, illetve az azt művelő ember egyetlen, szerves egységet alkot. A föld népének, a parasztságnak a gondolkodása, és a bibliai üdvtörténet erről az alapjelenségről ugyanúgy vélekedik. A parasztember élete ugyanis teljességgel attól az életerőtől függ, amelyet a föld, a talaj rejt magában. Az ő életének ez a gondviselés-adta kerete. A föld és az azt munkáló ember között nagyon mély, bensőséges kapcsolat van.

A föld a parasztság gondolkodásában és a Bibliában egyaránt egy természetes rend és élettér, amely meghatározza gondozójának arculatát, fegyelmezi gondolkodását. Ugyanakkor olyan természeti környezet, „kultúra”, amely a rajta élő ember szellemiségét, gondolkodását, lelkét tükrözi. A föld ennek értelmében nem egy élelmiszer-előállításra szakosítható gazdasági egység, ahogyan a modern társadalom véli, és amit mindenki elhithetni akar.

A paraszti életformában és kultúrában éppúgy, mint a bibliai üdvtörténet értékrendjében, a politikai és a gazdasági, továbbá a kulturális és az erkölcsi kérdések mindenkor szerves egységet alkottak! A civilizáció folyamatában azonban legelőször ez az egység esik szét. **A paraszti gondolkodás éppúgy, mint a bibliai üdvtörténet, amikor a civilizációval szembe-sült, saját létét és értékrendjét egy elemi erejű társadalomkritikával próbálta védelmezni, de részben értelmezni is.** A paraszti társadalom egyébként azért is kényszerült erre a társadalomkritikára, mert érzékelte, hogy a civilizáció térhódításával ő a társadalom peremére sodródik, természetközeli kultúrája érthetlenné válik, ő maga viszont a műveletlenség szimbóluma lesz.

A földet bitorló öntörvényű társadalmak, és földet ígérő üdvtörténeti hit

Az üdvtörténeti-bibliai hit és lelkiségi hagyomány már nem „primer kultúra”. Nem az emberiség őstörténetének archaikus múltjában született, amikor a földön még csak „természeti népek” éltek, a maguk faluközösségeiben.

Az üdvtörténeti-bibliai hit és lelkiségi hagyomány kiindulópontja az ábrahámi istentapasztalat. Ez az istentapasztalat már a nagy ókori társadalmak, politikai és gazdasági nagyhatalmak idején keletkezett. Meghatározó jellemzője az életellenes, öntörvényű, „bűnös” társadalmakkal való tudatos szembefordulás, egy új kultúra, új ember, új nép, új társadalom reményében.

Az üdvtörténet három nagy egyéniségének: Ábrahámnak, Mózesnek és Jézusnak az életművét nem lehet megérteni az erkölcsi, kulturális, politikai és gazdasági élet egészére kiható társadalomkritika nélkül. Értékítéletükben a társadalmak bűnösök: értékrendjük összezavarodik, elidegenedett világot teremtenek, önmagukba záródnak, és végül az öntörvényű érdekek testet-lelket ölő szociális igazságtalanságokat szülnek. Egyre nyilvánvalóbb, hogy a bűnben haldokló ember szabadításra, megváltásra szorul, személyes és társadalmi szinten egyaránt. Életművükben az istentapasztalat és a társadalomkritika egymást erősítik, a hit fordulópontjává válnak. Reményük az Isten által ajándékozott élet, amelyet a felelősséget ismerő személyiség, és az értékrenddel, hitkultúrával rendelkező nép kap meg.

Az istentapasztalat Ábrahám és Mózes esetében a társadalomból való kivonulást követelte. Jézus esetében azonban azt a személyes kiállást jelentette, amely belülről kérdez rá a bűnre, belülről vállalja a krízishelyzeteket, és bent változtatja át az életet.

A bibliai-üdvtörténeti istentapasztalat az első időben az elidegenedett, elembertelenedett társadalmat „a várossal” azonosítja. (Sajátos, hogy a paraszti gondolkodás is hasonlóképp vélekedik.) „A város” bürokratikus kényszerhelyzeteit, próbatételeket hártó értékítéletét, zárt rendszerű, alapvetően jóléti szemléletét éppúgy, mint a nagyhatalmi érdekek ideológiai kényszereit, mindig „a bűn” kategóriájába sorolta.

A bibliai üdvtörténet az ősi, kőkori kultúrák letisztult értékeit, életfegyelmét, reményeit és erényeit komolyan vette, ami e kultúrák szimbólumkészletének átvételében is megmutatkozik. Istentapasztalatában a természetnek, - főleg a kemény életkörülményeket teremtő, összeszedettséget követelő, és a létezés egyetlen egységének tapasztalatát megadó sivatagnak meghatározó szerep jutott: mindig a megtisztulás és újjászületés, az istentapasztalat helye volt. A termékeny, tejjel-mézzel folyó ország gazdagságának, ösztönöket fölszabadító, majd az embert lezáró csábításának, illetve a „civilizálódás” önteltségére hajlamosító világának az erkölcsi veszélyeire a bibliai írók mindig föl hívták a figyelmet!

Az üdvtörténeti istentapasztalat az életellenes társadalommal, és annak szolgalelkűséget termő kényszerhelyzeteivel szemben olyan népet remélt, amely az élet felelősségét és egyetemes törvényeit ismeri, erkölcsi tartással és a személy szuverenitásának belső szabadságával rendelkezik.

A félreértés elkerülése végett!

A Biblia hitkultúrája és istentapasztalata az embert sohasem tekintette olyan szubjektív „önértéknek”, mint ahogyan az ma tapasztalható. „Az ember” fogalmát igen sokszor a maga szimbolikus, átfogó, „egyetemesen emberi” értelmében használta, olykor még társadalmat is értve alatta. Amikor pedig konkrét személyről van szó, azt mindig az életért, az átfogó egyetemes értékekért, (hitkultúráért,) és a népért érzett felelősségében minősítette.

A bibliai üdvtörténet és a paraszti gondolkodás társadalomkritikája továbbá sohasem föltételezte azt, hogy a bűn „a várossal” született. A természeti népeknél is jelen vannak azok a személyes és közösségi bűnök, amelyek a civilizáció emberét és társadalmát terhelik. Az ember a természeti környezetben is ember, tehát törekeny, megváltásra szorul.

A hagyományos paraszti társadalmak gondolkodását azonban a természet naponta fegyelmezte, a kötelességek elmulasztását belátható időn belül megtorolta. Az élet születése és halála napi tapasztalat volt, a természet pedig mindenkit egyformán ajándékozott, vagy szorongatott. Érvényes volt a népmesék igazsága: „a jó” életet nyer, „a rossz” pedig csúfos véget ér. A hatalmaskodó végzete kiszámítható, a falu koldusa is megkapja a jó szót és a napi kenyeret. Aki az élet alapvető erkölcsi rendjét megszegi, attól a közösség elhatárolódik. Alkalmanként még a közösségnek is bünbánatot kell tartania.

A civilizáció elkerülhetetlen folyamatában azonban megváltozott a világ. A Biblia tömör történetekkel írja le a civilizáció kórrajzát: a piacérdekelt Káin megöli testvérét, Ábelt, aki a természeti pásztornépek lelkülete és értékrendje szerint hozza meg áldozatát, és válik áldozattá. Az ember bűne miatt az egész természet elpusztul! – írja le a vízözön története ezredévekkel ezelőtt, az életet azonban csak az igaz ember: Noé menti meg. Az eget-hódító tornyaira büszke társadalomban a mértékek és értékek felborulnak, a társadalom a kommunikációs zavar áldozatává válik. Az élet szubjektív, vagy hatalmi érdekeknek van alávetve, a jövő kiszámíthatatlan. „A rossz” hatalmi rendszert épít, „a jó” pedig halálra kárhoztatott. Az ember manipulálható, tudatalatti szorongásainak „Káin-bélyege” belső rendezetlenségéről árulkodik. A szegény védtelen és kiszolgáltatott marad, szavára senki sem figyel.

A civilizáció előrehaladtával az emberiség elvesztette első naivitását. De a társadalom nyomorúsága kijózanítóan is hatott: megszületett az a lelkiismereti felelősség, amely az ember ősi értékei és reményei alapján az Élet kiteljesedését, mint Isten Országának eljövetelét reméli. E folyamatban jelenik meg a bibliai „szent város” eszméje, amely az élet fegyelmét és áldozatát vállaló, a Teremtés egyetemes rendjét elfogadó, az ég és a föld titkát tisztelő nép, a megváltott ember otthona lesz. Addig azonban csak a kiegyensúlyozott értékrenden nyugvó lelkiismereti felelősség és áldozatvállalás társadalomkritikája lehet a jövő élet reménye.

A Biblia istentapasztalata messze túlmutat az ember szubjektív világán. Kulturális és társadalmi erő, hiszen erkölcsi tartással rendelkező népet teremt. De gazdasági erő is, hiszen

mindenkit arra kötelez, hogy a föld javaival erkölcsi alapon gazdálkodjon, és becsületes munkájával, a társadalmi igazságosság keretein belül teremtse meg tisztességes megélhetését! A város szellemi életét pedig azért tartotta öntörvényű, zárt rendszernek, mert a teremtés rendjének kozmikus-egyetemes tapasztalatát, a természet alázatra fegyelmező erejét figyelmen kívül hagyta.

Ábrahám az őspélda

Lelkiismerete és istentapasztalata arra készítette Ábrahámot, hogy az értékrendjében és vallási szemléletében egyoldalúvá vált, hatalmi rendszerré merevedett társadalmat tagadja meg. Vállalja a nomád életformát. A nomád életforma vállalása a végtelen égboltú és horizontú sivatagba viszi őt, ahol a természet egzisztenciális élményei és próbatételei letisztítják, megerősítik istentapasztalatában, segítik hivatástudatának egyértelművé válását.

Ábrahám tette ígéretes: „Hited jutalmaként földet kapsz!” Tehát talaj lesz a lábad alatt: nem leszel egy jött-ment, gyökértelen senki. A föld neked terem életet. „Annyi utódod lesz, mint égen a csillag”! Tehát termékeny leszel, családod néppé terebélyesedik! A földet a te családod fogja örökölni!

És végül: „Áldás leszel a föld minden embere számára!” Ma így is megfogalmazhatnánk ezt az ígéretet: A te kivonulást is vállaló hited, erkölcsi tartásod „belső fegyelme”, bátorsága és nagylelkűsége a társadalom buktatóival szemben a túlélés lehetőségét, és a jövő élet erejét mutatja meg! Istentapasztalatod lényegét a krízishelyzeteket mélyen átélők (későbbi fogalommal élve: „az evangéliumi szegények”,) meg fogják érteni! Ennek a „sokaságnak” az atyjaként te fogod nekik a teremtés rendjét föltárni, és a megszabadítás (megváltás) reményét megadni. A te hited belső ereje és értékrendje fogja a sokaságot néppé tenni!

Mózes életműve:

a kihalásra kárhoztatott népének a „bűn házából” való kivezetése. A társadalom pere-mén élő, a szolgaság keservétől beteg népét meg kell győznie arról, hogy Ábrahámhoz hasonlóan, neki is a pusztába kell vonulnia. Ott kell Istenének áldozatot bemutatnia. Népével el kell jutnia addig a bátorságig, amely a vándorélet hontalanságát, és az alacsonyabb életszínvonalat is vállalja, a jövő élet reményét megadó istentapasztalat testi-lelki „egész”-sége és edzettség érdekében. A pusztai vándorlás természeti környezetének embert vallató próbatételeiben a lel-kileg és kultúrájában összezavarodott „populáció” valóban néppé válik.

Mózes története nem egy szociális feszültségből fakadó, kultúraromboló modernkori forradalom esete, ahol a föllázadt tömeg megdönt egy elnyomó hatalmi rendszert, miközben egy új hatalmi struktúra áldozatává válik. E folyamatban az esélytelen sokaság „mindössze” lelki tartásra, hitkultúrára, életfegyelemre tesz szert! Gondolkodásmódjának átalakulása, hite miatt azonban életlehetőséget: földet és országot kap!

A bibliai üdvtörténet Istene féltékeny Isten! Megbünteti népét, ha a nagyhatalmi, manipulatív rendszerek szellemiségével, és a jóléti ideológiákkal megalkuszik. A nagyhatalmak társadalomszervező technikái ugyanis életveszélyesek, jólétet teremtő módszertanuk bűnön alapszik, kegyeik keresésének, és anyagi támogatásuk elfogadásának pedig nagyon nagy ára van: a lelket ölő, halált hozó megalkuvás.

„A fölszabadítás esztendeje”

A bibliai üdvtörténetben a „jubileumi esztendő” törvényének a társadalom egészséges működése érdekében lényegi üzenete van, földről, társadalmi igazságosságról és népről szól.

A törvény értelmében az éveket is hetekre osztották. Minden évhét egy szombatévvel kezdődött, amikor fel kellett szabadítani a rabszolgákat és a hitelezőket, a földet pedig pihentetni kellett. Minden hetedik évhét után egy jubileumi esztendő következett, amely kimondot-

tan a felszabadítás éve volt. A jubileumi esztendőben a földeknek vissza kellett szállni az eredeti tulajdonosaikra, vagy azok leszármazottaira.

E törvény a családos rendszerű letelepedésben a társadalom akkori alapjait, az öröklési vonalat védte. A föld a nagycsaládé, amelyen belül a kiscsaládoknak része van. A föld ötven-évenkénti újraosztása a megváltozott viszonyokat figyelembe veszi, a vagyoni gyarapodásnak határt szab, ugyanakkor az időközben elszegényedett családoknak eshetőséget teremt.

E törvényt a maga teljességében szinte sohasem alkalmazták, szellemisége azonban hatott. Ha látjuk „az ember” és „a társadalom” buktatóit, nyilvánvaló, hogy e törvényben egyedülállóan fontos gondolatok rejtőznek.

Egy szerves társadalomban a gazdagodás-szegényedés ellen féket kell beépíteni! Ha ugyanis a társadalmi életben a törvények nem teremtenek mindenki számára életlehetőséget, akkor olyan szociális feszültségek keletkeznek, amelyek elképesztő igazságtalanságot, szellemi és fizikai nyomorúságot teremtenek.

Ez a fék a mai, pénzhatalmú társadalmakban teljességgel hiányzik. Személyek, társadalmi rétegek és etnikumok olyan feldolgozatlan sérelmeket hordoznak, amelyek óhatatlanul háborúskodáshoz, olykor világháborúkhöz vezetnek.

A tarthatatlanná és kezelhetetlenné vált adóságokat el kell engedni! Ez a felszabadítás, erkölcsi kötelesség országok, népek esetében is. A szegény népeket tehát nem szabad tartósan eladósítani, és ezáltal kulturálisan és gazdaságilag uralni. Abban viszont segíteni kell őket, hogy saját életterületükben, javaik felhasználásával, örökölt kultúrájukat megbecsülve élhessenek.

A családoknak esélyt kell adni az élethez, és nem segínyt kell osztani nekik. A nevelésnek, a kulturális életnek, a gazdaságszervezésnek, stb. mind ezt a célt kell szolgálniuk.

A társadalom köteles arra, hogy a fiataloknak erkölcsi tartást és műveltséget adjon, és ezáltal életlehetőséget teremtsen. Az élet elkezdéséhez szükséges minimális feltételekre mindenkinek joga van. Ezt még akkor is meg kell kapnia, ha a szülők okkal, vagy ok nélkül, de eladták a jövőt.

Ha ilyen és hasonló összefüggésekben értelmezzük a jubileumi esztendő isteni törvényét, akkor beláthatjuk, hogy azt a társadalmi igazságosságot szolgálja, amely a jövő élethez létfontosságú.

A társadalom könyörtelenségét látva azonban ez a törvény mégis csak utópia. Teológiai szakkifejezéssel élve eszkatológiai jelentősége van. Ez azt jelenti, hogy igazsága a „végső időkben” fog nyilvánvalóvá válni és érvényesülni. Jelenleg csak a hit, az erkölcsiség és az emberi tisztesség képviseli. Ezért ki van szolgáltatva a szüklátókörű gondolkodásnak. A rosszindulat és a hatalmi érdekek pedig bármikor figyelmen kívül hagyhatják, mindenkor megtagadhatják.

Az eszkatológiai jellegből fakadóan azonban biztosak lehetünk abban, hogy Isten malmai lassan, de feltartóztathatatlanul örölnék: e törvény igazságát az idő a napnál világosabbá teszi. Azoknak az életét összeroppantja, akik e törvény igazát figyelmen kívül hagyták! Akik viszont ehhez a törvényhez szabták értékrendjüket a jövő élet lehetőségét kapják meg. A történelem tanulsága szerint megtartása valóban mindig egyedülálló erkölcsi erőt jelentett!

Ezt az isteni törvényt a falusi kultúra ismerte, és komolyan is vette. Azokban ugyanis a társadalmi élet szervezése mindenki számára biztosította az élet lehetőségét. Figyelemre méltó ebből a szempontból az ősi magyar falu földhasználati rendje, ahol a közös tulajdon fegyverrel használat (erdő, mező, stb.) mindenki számára életterületet adott. A falunak kötelessége volt a fiatalok nevelése, különböző rítusok, népszokások által is. A megroppant életűeket pedig a falunak kötelessége volt eltartania. Az idősök elmondásában újra meg újra visszatérő gondolat, hogy a harmincas évek nyomorúságában a tanyavilág szegény népét az egymást segítő szeretet jellemezte.

A föld, mint ígélet a népnek

A föld a teremtés okán, Isten tulajdona. A föld tartós birtoklását a bibliai üdvtörténet az ember erkölcsi tartásához, személyes felelősségéhez, áldozatvállalásához, hűségéhez köti.

„Boldogok a szelídek, mert övék lesz a föld”, - halljuk még az Újszövetségben is. E szerint azé lesz a föld, akinek van türelme elviselni az igazságtalan társadalom próbatételeit, önmagát, belső lelkületét mindig az igazságossághoz, Isten és az ember tiszteletéhez méri. Fölháborodás nélkül el tudja fogadni a rossz győzelmét, hiszen még a rossz is neveli: a sikertelenségek, az erkölcsi vereségek elfogadása és feldolgozása során ugyanis türelmében letisztul, bölcsességet tanul, személyiségében megerősödik.

A bibliai hit tudja, hogy „a rossz” eleve vesztes! Nincs életet teremtő ereje, és életet fenntartó türelme, javaival nem tud gazdálkodni. „Az ebül szerzett jószág ebül vész el!” Az élet, és annak értékei kiesnek a kezéből. A jogtalanság, a hatalmi érdek és haszonelvőség lassan, de kérelhetetlenül felőrli önmagát. A föld birtoklására ezért, - természetesen igen sok áldozat árán -, csak az igaz nyer erkölcsi alapot! A történelemírás furcsasága, hogy csak a föld-szerző, vagy a földet felosztó háborúk meg-megújuló hatalmi harcáról, az új meg új politikai hatalmasságokról beszél. Pedig épp arról kellene beszélnie, hogy a hatalmi rendszerek hosszú távon miért nem voltak képesek sohasem megtartani a földet, a föld miért is vétetett el mindig tőlük?

A földet csak az a nép kaphatja meg és tarthatja meg, amely személyes méltóságában erkölcsileg és emberileg méltó rá! Ezt a sarkalatos alapigazságot az egyháznak és a társadalom vezetőinek mindig figyelembe kell venniük! Elgondolkodtató, hogy a XX. században Gandhi népfelszabadító forradalma ezen az alapigazságon állva volt győztes!

Ha egy országban a történelemszemlélet, az oktatás és a felvilágosító munka nem ezt az alapigazságot tárja fel, és nem erre nevel, akkor csak a saját népét tagadja meg, és lelkét veszejt el! A „kulturális élet” pedig önmagát hazudtolja meg, ha csak olesó, vásári mutatványokkal szórakoztat, a népnek azonban nem ad letisztult értékrenden alapuló árnyalt gondolkodást, erkölcsi tartást, életbe vetett hitet! Egy ilyen kultúrszemlélet következményeképpen a nép végül a földjét, életerét is elveszíti.

Az egyház küldetése

csak ebben az üdvtörténeti összefüggésben értelmezhető. Az egyháznak tudnia kell, hogy a jézusi halál társadalomkritikája a leghitelesebb. Ugyanis nemcsak a személyes bűneivel szembesíti az embert, hanem a társadalom és a politika öntörvényűségének, életet pusztító embertelenségével is. Az igaz halála mindenkor az elembertelenedett civilizációk társadalmi-politikai összjátékának törvényszerű következménye. Erről a történelem ezer bizonyítékot szolgáltat. A folyamat végkifejletében azonban sohasem az erkölcsi rend semmisül meg, hanem az öntörvényű, (bűnön alapuló) civilizáció. Az erkölcsi rend megerősödik, a jézusi magartás életáldozata zavarba hozza a társadalmat. Megvalósul az „üdvösség esztendeje”, új élet: új nép, új társadalom, új ember születik. Az egyház történetének társadalmat alakító egyéniségei erre is számtalan bizonyítékot szolgáltatnak.

Jézus halála és föltámadása az emberiség történelmének leghatékonyabb istentapasztalata. Az egyháznak, mint ezen istentapasztalat tanújának, minden társadalomban föl kell tárnia a bűnt, el kell viselnie annak következményeit, és ezzel a szembesüléssel új egyéniséget, új népet, új eget és új földet kell teremtenie!

A kenyér a szeretet és az élet szimbóluma!

A primer, archaikus vallásokban általában a fallikus szimbólumok fejezték ki az étellel való egységet és az életerőt, sőt a szeretet legmélyebb értelmét is valahol itt keresték. A kereszténységben azonban a szeretet az életet átlátó felelősségben és a kríziseket vállaló áldozatban mutatkozik meg. Ennek a szeretetnek az életerejét a kenyér szimbolizálja.

A kenyér a föld termése, és az emberi munka gyümölcse. A kenyér tehát a megművelt, „kulturált” föld, és az erkölcsi tartással rendelkező, társadalmi együttműködésben (népként) élő ember közös szimbóluma, a föld és az ember egyetlen, szerves egységének kifejezője.

A kenyérben benne van a földnek és a természetnek, mint Isten ajándékának a tisztelete, de benne van a föld megmunkálásának kötelezettsége, az a verejték, „áldozat” is, amely a földet munkálva megtermeli az „életet” (a búzát) és asztalra (oltárra) teszi a szeretet kenyerét, (Krisztus testét), mely test-vérré tesz bennünket.

Keresztény ember tudja, hogy halálra van ítélve az a társadalom, amely tömegtakarmánnyá, vagy pénzzel vásárolható áruvá, esetleg a jólét élvezeti cikkévé (kábitószerevé) alázza a kenyeret, profitot termő termelés technológiává süllyeszti a kenyeret teremtő szeretetet, tőkebefektetés és pénzforgatás vagyontárgyává téve meggyalázza a földet! Már az ilyen társadalommal való együttműködés gondolata is kimeríti a bűn fogalmát! Az a személy, vagy nép, amely ehhez a társadalmi szemlélethez igazodik, és ezekhez a gazdasági nagyhatalmakhoz fordul kenyérért, testében is és lelkében is halálos betegségben szenved. El sem kerülheti a pusztulást!

A mi civilizációnkban, sajnos, a vallásos jó szándék is megáll a kivonulás félútján. Iparodik jónak lenni, jámbor gondolatokkal foglalkozik, rendszeresen imádkozik, tisztességesen dolgozik, de lelkiismereti válságokkal küzd, és büntudat terheli. Mindennapi életében ugyanis egy kicsinyke jólét miatt az életet meggyalázó társadalmi-gazdasági hatalmakkal kollaborál: ennek a társadalomnak jó üzletet jelentő, de erőt nem adó kenyerét eszi.

Nyugati típusú kereszténységünk még nem tudott szakítani az európai társadalom jószágának mítoszával: Ezt a társadalmat mégiscsak az „imádkozzál és dolgozzál” Benedeki hite építette fel! Ezért csak toldozni-foldozni kell szakadásait. Sejti ugyan, hogy ez a társadalom már régen letért erről az útról, és kiszámíthatatlan, életellenes erők uralják, de fél számot vetni saját társadalmának gyökérproblémáival. Lehet, hogy akkor a poklok poklai tárulkoznának föl, őt pedig keresztre feszítenék?

II. A tanyai nép feje fölött szakadozik az ég, és lába alatt inog a föld

A nép csak saját múltjával érthető!

A múlt mindig kétarcú: ha megértjük és feldolgozzuk, akkor jövőt ad, tanítómesterré válik, de ha figyelmen kívül hagyjuk, akkor fölemészt. A történelem az élet tanítómestere. Ennek szellemében vessünk számot tanyavilágunk és parasztságunk elmúlt 100-120 esztendejével.

1: A tanyai típusú gazdálkodás kezdetei, és a harmincas évek

Tudjuk jól, hogy a nyugati típusú iparosodási és polgárosodási folyamat az 1867-es kiegyezés után érte el hazánkat. E folyamat gazdasági változásaiból és az I. világháborúból fakadó szociális feszültségek eredményeképpen „kitántorgott Amerikába másfél millió emberünk”. Úgy mondják, hogy ettől a kortól vezetünk az öngyilkossági statisztikában.

E társadalmi feszültségek a magyar parasztság sorsán is változtattak. De fel kell figyelni arra, hogy a magyar parasztság a XX. sz. elején, a válságokkal teli világgazdasági folyamatokra milyen életképes választ tudott adni! Örökölt értékeinek szellemében ugyanis kialakította azt a tanyavilágot, mely a maga eredetiségével, önfenntartó, ökológikus gazdálkodási rendszerével a magyar mezőgazdaság további arcát döntően határozta meg. A tanyavilág önfenntartásra törekvő, hagyományos, ökológikus gazdálkodási formája ma is példa értékű!

A tanyavilág hírhedt szociális nyomorúságát nem az életforma helytelensége okozta, - ahogyan ezt egyesek gondolják és állítják. A harmincas éveket mindenhol, a tőkeerős nyugati államokban is ez a nyomorúság jellemezte.

A tanyai parasztságnak egyedülállóan józan és kemény társadalomkritikája alakult ki. Tudta, hogy „a várostól” csak a csendőrt és az adóvégrehajtót kapja. A tanyai és a városi világ közötti értetlenség napjainkig tart, és még most is súlyos következményei vannak.

Nem lehet azonban eléggé hangsúlyozni a csodát: a tanyavilág, a maga élet-halál harcában, töretlenül fejlődött a két világháború, és a nagy világgazdasági válság ellenére is. A természettel harmonizáló gazdasági, társadalmi és kulturális élete sok emberi értéket termett! A természet kemény, embert formáló erejét mélyen tisztelték, ugyanakkor tisztán látták a társadalmi élet és a politika öntörvényűségét.

Klebelsberg Kúnó vezetésével a tanyai tanítók sora, soha el nem évülő érdemeket szereztek e nép kulturális fölemelkedésében! Kevesen tudják, hogy a klebelsbergi program beindulását Hanauer István váci püspök 1921. szept. 1-én kelt pásztorlevele előzte meg: „*Emlékirat az Alföld lelkipásztori ellátásáról. A nm. vallás és közoktatásügyi Miniszter Úr figyelmébe ajánlva.*” Az ajánlás nem volt eredménytelen. A püspök megrendítően elemezte a tanyavilág társadalmát és annak problémáit, természetesen lelkipásztori kérdésfelvetésből. Az egyik záró gondolata: „*Míg az ország nagy volt, lehetséges volt az Alföldet kevés figyelemre méltatni. Ma a Dunántúl mellett az Alföld minden. Ennek teljes anyagi és szellemi kultúrájáért mindent meg kell tennünk. Egész igyekezetem erre irányul, és minden tőlem telhető áldozatra kész vagyok e cél érdekében.*”

Akkor az egyház egyéb lehetőségeivel is mozdult a parasztság megsegítésére. Egy-két évtized alatt a KALOT és a KALÁSZ mozgalom, a maga népfőiskoláival, a legkisebb falut elérő oktatási rendszerével, európai szinten is a szociális igazságosság zászlóvivője lett. Hasonló program nélkül ma sem lehet jövőt építeni!

Ezt az időszakot összegezve a következőt kell mondani: Minden fórumon, az elemi oktatástól kezdve a törvényhozó munkáig, arra kellene törekedni, hogy a múlt e szerves folyamatát, életerős kezdeményezéseit jobban megértessük, és letisztult tapasztalatait közkinccsé

tegyük. A mostani világgazdasági és világpolitikai folyamatokra csak a múlt hiteles tapasztalatai alapján adhatunk tárgyilagos és becsületes választ! Olyan választ, amely saját népünk és kultúránk értékítéletének megfelel. A tanyavilág múltjára, a semmiből való indulás erejére büszke lehetne parasztságunk, de az egész ország is.

E munkából az egyháznak ma is ki kell vennie a részét. A magyar tanyavilágnak ugyan is vallási-teológiai üzenete van! A tanyavilág megszületése, - a tanyára való kivonulás hitbátorsága -, analóg a bibliai üdvtörténet ábrahámi és mózesi kivonulásával! Mindkettő egy értékzavarodott társadalmat ismer a háta mögött, amellyel szemben a jövő élet reményét csak az életért érzett személyes felelősség, illetve a fizikai és szellemi-lelki távolságtartás társadalomkritikája hordozhatja! A hajdani tanyavilágot e nép reményei nélkül nem lehet megérteni.

Kár, hogy az egyház, a maga teológiájával nem dolgozza föl, és lelkipásztori munkájával nem él a tanyavilágban rejlő erő lehetőségével! A tanyai néphez, sőt a magyar kultúrához ez a lelkeség állna a legközelebb!

2: Rákosi börtönei, és a kádári jólét

A jövő érdekében azonban fel kell dolgozni azt a tragédiát is amelyet Rákosi, és a kényszeres TSZ-esítés okozott. Ez a folyamat a megművelt földön és a megértett természetben a maga gazdájaként élő és erkölcsi kultúrával rendelkező népet szétverte, maradékát pedig agrárproletárrá süllyesztette. Az elmúlt fél évszázadban szétvert magyar parasztság kiszolgáltatott, nem képvisel olyan erőt, mint a tökeerős, töretlen hagyománnyal rendelkező nyugati parasztság.

1989-ben, Kecskeméten, „Tanakodás a tanyákról” címmel egy tanyakonferenciát szerveztek. Fodor Ferenc a következőket mondta: *„Napjainkban számtalan kiadványban számtalan vélemény lát napvilágot, amelyből hiányzik az empátia, az a törekvés, amely azt vizsgálná, hogy miként hatottak a képtelen intézkedések a parasztemberek erkölcsi világára. Vajon hogyan tudták átélni a mindennapos megaláztatásokat, az internálótáborokat, Rákosi börtöneit? Hány embert hurcoltak meg igazságtalanul, tették tönkre családi életét, hány becsületes parasztember esett áldozatul a skizofréniának? Még számtalan kérdést kell őszintén megválaszolnunk ahhoz, hogy a tanyák és a paraszti gazdaságok jövőjéről beszélhessünk. Még ma is cinkos némasággal hallgatunk arról a – Pozsgai Imre szerint – 600 ezer ember sorsáról, akiket akkor megaláztak, akiktől most azt várnánk, hogy újból kezdjenek valamit. Ezeket az embereket a társadalom kényszerítette rá a lopásra, csalásra, hazugságra. A büntudatot államiilag préselték agyukba hosszú éveken keresztül, míg oda nem jutottak, hogy csakugyan azt hiszik, hogy ők valóban bűnösök.*

A parasztság tönkretételét azonban Rákosi börtönei csak elkezdték. Felmorzsolását a kádári jólét fejezte be, amikor egyre nagyobb és fehérebb kenyérrel jutalmazta az örökölt életmódnak, a hagyományos gazdálkodási szemléletnek, és az emberlét erkölcsi alapjainak megtagadását. E nép megsemmisítése kitűzött cél volt.

Az akkori fiataloknak, „a kádári jólét gyermekeinek” az iskolákban és a médiákban, azt sulykolták a fejébe, hogy apáik gondolkodása maradi, túlhaladott, nevetséges. Ők már igazi TSZ-alkalmazottaká váltak. Elfelejtették, olykor megtagadták apáik átfogó életszemléletét, gazdálkodói kultúráját, lelkületét. Közülük ma sokan a munkanélküli segílyt várják, tehetetlenül, félalkoholistán, legyengült egészséggel.

Mások, - elfogadva a társadalom könyörtelen kényszerhelyzeteit -, a vállalkozói versenyhelyzetben akarnak érvényesülni, irgalmatlan élettempót diktálva maguknak. A TSZ-világ örökségeként, kicsiségükben is a nagyüzemek termelési és értékesítési logikája szerint gondolkodnak. A társadalmi élet pénzforgalma is erre a kényszerpályára szorítja őket. Az infarktuszos halálban ők vezetnek. Apáik társadalomkritikája, természetismerete és értékrendje számukra is csak alig-alig létezik, gondolataik az intenzív termelés, a piac, a profit körül jár-

nak. A Nyugatot idéző életszínvonal szentsége a legtöbb esetben megkérdőjelezhetetlen számukra, akkor is, ha már elérték valamit, de akkor is, ha csak annak hiánya miatt keseregnek.

Az idősek közül nagyon sok a lelkiileg megroppant, akik a múlt aljasságait nem tudták feldolgozni. Belső szorongásaikban még most is a kommunista idők üldöztetései jelennek meg. Pedig mondanivalójuk mély természetszeretetről, életismeretről tanúskodik.

Súlyos gond, hogy e nép körében még az alapszintű népi kézművesség is kiveszett. Nincs, aki a gyapjút kimosná, feldolgozná, nincs, aki szövöszéken dolgozna, stb. Pedig ezáltal olyan termékeket állíthatnának elő, amelyeknek volna kelete, és amelyek már nincsenek kiszolgáltatva az élelmiszerpiac vállalkozóvá minősült neppereinek.

Az imént említett konferencián Horváth Dezső a következőt mondta: „*Nem akarok se vád-, se védőbeszédet írni az agyonnyomorgatott, és az összetartozás érzésétől is megfosztott tanyai nép ellen, vagy mellett*”. Később így folytatja: „*Föltehetően soha nem tudjuk már meg, hogy az agyonmérgezett mezőgazdaság és a fölvilágosító szótól is elűtött tanyai nép milyen összefüggésből támadnak az idegbetegek...*”

Álljunk meg egy pillanatra ennél a „felvilágosító szónál”. Nincs senki, aki érthetően föltárná e nép előtt a természettől és a valóságtól elidegenedett társadalom ellentmondásait, a társadalmi folyamatok globális hátterét, és annak emberi, erkölcsi, gazdasági buktatóit. Így az uniós csatlakozásnak is ők lesznek az első áldozatai. Ezt egyébként nagyon jól érzik.

Amíg összehangolt munkával föl nem tárjuk tényszerűen mindazt, amit a „magyar-típusú kirakat-szocializmus” kultúr- és agrárpolitikája tönkre tett a nép értékrendjében, hitében és hagyományos gazdálkodási szemléletében, addig tovább él és hat a kádári jólét erkölcsileg és gazdaságilag megalapozatlan mítosza. Az életszínvonal kényszeres emelkedésének narkózisától szenvedő nép nem tud még egymással sem együttműködni, de nem értheti meg azt sem, hogy a szerényebb, de természetesebb alapok jobban tudják biztosítani a jövőt!

És erre a feldolgozatlan múlt sérüléseivel terhelt, felbillent értékrendű tanyavilágra és parasztságra zúdult rá a legutóbbi 12 esztendő törvényekkel védett, külföldiek érdekeit szolgáló szabad versenyes kapitalizmusa.

3: A kényszerprivatizáció, és annak következményei

Meg kell érteni, és fel kell dolgozni azt a pusztulást is, amelyet a TSZ-ek előkészítés nélküli szétverése jelentett. A TSZ-ek, minőségüktől függetlenül olyan szervezetséget adtak az évtizedek során megtizedelt, többé-kevésbé agyamosott parasztságnak, amelyben mégis élni lehetett.

Időre lett volna szükség ahhoz, hogy ez a parasztság lélegzetvételhez jusson, erkölcsi-kulturális érzéke megerősödjön, és az új gazdasági követelményekhez, piacviszonyokhoz és az elsivatagosodás klímaváltozásához is a termékszerkezet és a gazdálkodási szemlélet lassú alakulásával alkalmazkodni tudjon. Ezt biztosíthatta volna a TSZ-rendszer még működő adottságainak ésszerű felhasználása.

A kényszerprivatizáció helyett inkább föl kellett volna tárni az előző nemzedékek gondolkodásának belső értékét és erejét, és számot kellett volna vetni a Nyugat gazdasági-piaci, de kulturális hatásaival is. Ehhez szakemberek, tanulmányutak, tapasztalatcserék segítségével kellett volna. Csak ezek után tudták volna eldönteni, hogy egy önálló léttér és gazdálkodás kialakításában, annak adminisztrációjában és piacteremtésében, stb. mire képesek, mennyire váljanak önállóvá, és mit szervezzenek közösen.

A kényszerprivatizáció során azok, akiknek a valós helyzetre rálátása volt, óriási vagyont tudtak megszerezni, míg a kisemberek, termelőeszközök nélkül maradván, alig tudtak valamit kezdeni a nyakukba szakadt földdel. A termelő egységek tönkrementek, a föld elértektelenedett, hogy végtére is a tanyák és a földek jelentős százaléka, - még ha zsebszerződés-

sekkel is -, a gazdasági folyamatok ismeretében sokkal járatosabb nyugatiak tulajdonává válnak.

Lehetetlen megmondani, hogy a kényszerprivatizáció csődjét hogyan lehet helyre hozni? Felülről jövő törvényi kényszerrel bizonyosan nem, hanem csak közös gondolkodással, nagyon sok felvilágosító szóval, jó példával, és egy nép életszemléletének belső érlelődését tisztelő türelemmel.

Elsősorban meg kell értetni, és fel kell dolgoztatni a múltat: történelmi kutatásokból kiindulva, az iskolai oktatás, a népművelő munka, (önképző körök, gazdakörök,) továbbá a kríziskezelő szolgálatok (családsegítő szolgálat, falugondnok, stb.), a különböző társadalmi szervezetek, és természetesen az egyházak segítségével. E népet népnek tekintve, a jóléti-fogyasztói életszemlélet ellenében, saját értékeinek megbecsülésére kell serkenteni.

Vitatható jelenben, a kiszámíthatatlan jövő előtt

A látszat szerint falvaink, és az egyes tanyák képe, „életszínvonalat” sugalló felszereltsége, „civilizáltsága”, egy urbanizált környezet hangulatát sugallja, egyes vállalkozók élettere pedig már Nyugatot idézi. Az emberek lelkiismereti vívódásainak, felbomló családi kötelékeinek, töredezett emberi kapcsolatainak és testi-lelki betegségeinek tanúsága szerint azonban létünk csak szánandó, halálra kárhozottatott vergődés. Egyértelműbben, mint ahogyan az a harmincas évek élet-halál harcában volt! Akkor ugyanis a természettel való együttélés belső ereje, az összetartozás tudata és az örökölt hitkultúra szerveesebb és reményteljesebb jövőt sugalmazott.

A múlt és a jelen terhei, és a jövő kilátástalansága nemcsak az eszköztelen kisembert terheli, hanem a sikeresnek látszó vállalkozókat sem kíméli. Ők a nyugati területfelvásárlókkal, kétes erkölcsű „munkahelyteremtőkkel” szemben lényegesen előnytelenebb helyzetben vannak. A törvények csak a külföldit védik, ők a megígért támogatásokat is csak elképesztő tortúrával, és többnyire akkor is csak töredékesen kapják meg.

A jóléti-fogyasztói társadalom észjárása szerint egy országban csak „populáció” létezik, és gazdasági törvények uralkodnak. Az alapvető társadalmi ellentmondások és személyes krízisek föltárásának erkölcsi kötelezettsége szinte halált hozónak tűnik, és nem jövőt teremtő erőnek látszik. Az ellentmondások földerítése és kezelése még a magyar egyház lelkipásztori törekvéseiben sem jelenik meg, egyszerűbbnek tűnik a hitéletet nyugati minták logikája szerint megszervezni. Pedig a krízisek vállalásában az egyháznak van keresztre feszítettje és föltámadottja!

Ma már erkölcsi alapokkal rendelkező népről beszélni, illetve a nép hitével és kultúrájával foglalkozni értelmetlen. A nyugati világhoz hasonlóan, hazánkban is csak valamiféle szociális munka próbálja a gyökerében megroppant társadalmi élet felületi egyenetlenségeit elsimítani, mentálhigiénés programok akarják a nép elvesztett hitének feneketlen kútját lefedni, és legfeljebb „hagyományörző” jó szándék iparkodik a tönkretett kultúra hiányát feledtetni.

Gandhi saját népének sorsát látva fölvetette a kérdést: „Miért kell nekünk a Nyugat minden nyomorúságát átvennünk?” Ez a kérdés kényelmetlen felhívás! Félő, hogy a Nyugat gazdasági kényszerpályája a mi feldolgozatlan múltú, sérülésekkel terhes tanyai népünk, és parasztságunk számára csak haláltánc lesz!

A törvényhozóktól egyszerűen csak azt kell kérni, hogy egy tönkrevert vidék szétvert népe számára adjanak lehetőséget. Hallgassanak a lelkiismeretükre! Gazdasági és politikai, de kulturális és pedagógiai eszközökkel is tegyenek meg mindent azért, hogy a nép otthon érezhesse magát saját földjén, és újra kialakulhasson egy életerős, kultúrával rendelkező parasztság.

Ajánlások

Átgondolt, széleskörű felmérésekkel tárjuk fel a tanyavilág és a parasztság gazdasági, kulturális és lélektani alapproblémáit.

A tapasztalatokat tárjuk a nyilvánosság elé, hogy a tényeket látva a társadalmi élet legkülönbözőbb fórumai és civil szervezetei ennek segítségével pontosabban meghatározhassák feladataikat, de a parasztság is mérlegelhesse saját sorsát és gyermekeinek jövőjét.

Biztosítsuk a parasztságnak a „felvilágosító szót”, hogy több oldalról szemlélve is megismerhesse azt a nyugati társadalmat, amely jövőjét meghatározza. Fel kell készíteni őt arra, hogy ne válhasson kiszámíthatatlan érdekek áldozatává.

Átgondolt pedagógiai munkával és erkölcsi renden alapuló kulturális étellel tegyük élettapasztalattá a múltat, lelki segély szolgálattal dolgozzuk fel a múlt sérüléseit.

Törvényekkel védjük a családi kisgazdaságok érdekeit, és anyagilag is támogassuk a paraszti életforma belső kultúrájának érlelődési folyamatát. (Pl. életformájuk erkölcsi-szellemi értékeit feltáró, ismeretterjesztő kiadványok, ünnepek lélektana, stb.)

A földet ne tekintsük egyszerű termelőeszköznek, hanem egy olyan lélettérnek, amelyet meg kell őriznünk saját gyermekeink számára.

Ne a külföldi tőke, hanem a magyar paraszt legyen minden törvény kedvezményezettje!

A szociális munka ne merüljön ki a rászorulóknak testi szükségleteinek kielégítésében, hanem törekedjen arra, hogy az idősek személyes problémáit is feltárja fel, és megértse. A múlt értékei így is hathatnak, az idősek pedig megkaphatják a tiszteletet.

A történelmi múlt, és a jelen helyzet kríziseinek feltárásában és feldolgozásában kérjük az egyházak segítségét is! Talán a rájuk nehezedő feladat terhe is segítheti őket abban, hogy ne az atomizálódott városi világ elvárásai szerint gondolkodjanak, hanem üdvtörténeti gyökeik népet teremtő értékei alapján küldetésüket a magyar társadalom egészéért érzett felelősségben is teljesítsék.